

Κ. ΣΟΥΡΕΦ

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΗΝ ΟΔΟ ΟΡΤΑΝΣΙΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥΜΠΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Στην ΙΣΤ' Εφορεία Αρχαιοτήτων πρόσφατα στοιχεία¹, πέρα από εκείνα του Λοφίσκου της περιοχής της Άνω Τούμπας² Θεσσαλονίκης, προέρχονται: από την οδό Διογένους 27-29, 200 περίπου μέτρα ΝΔ της κορυφής, όπου τυχαία αποκαλύφθηκαν αγγεία της Πρώιμης Εποχής Σιδήρου: από την οδό Ελαίας, στη δυτική πλευρά της Τράπεζας που περιβάλλει την Τούμπα, όπου σε έρευνα του συναδέλφου Κ. Σισμανίδη βρέθηκαν μικρά και μεγάλα αγγεία οικιακής χρήσης: από τη συμβολή των οδών Χρυσανθέμων και Δρυός, στη ΝΔ πλευρά της Τράπεζας, όπου η συνάδελφος Σ. Μοσχονησιώτου ερεύνησε οικιστικά λείψανα και λάκκους απορριμάτων διαφόρων εποχών.

Γνωστός ήδη από το 1920³ είναι και ο χώρος νεκροταφείου με κιβωτόσχημους τάφους και πλούσια κτερίσματα του 6ου-5ου και 4ου αιώνα π.Χ., νότια της Τούμπας ΒΔ του Γηπέδου.

Ερευνήθηκαν λείψανα εγκατοίκησης, που χρονολογούνται από την Εποχή του Χαλκού μέχρι και τον 4ο αιώνα π.Χ., στην οδό Ορτανσίας 6, στη ΒΔ πλευρά της Τράπεζας. Στο διπλανό δυτικά οικόπεδο, στην οδό Ορτανσίας 4, η συνάδελφος Θ. Σαββοπούλου ερεύνησε ένα συνεχόμενο τμήμα του ίδιου πολεοδομικού ιστού.

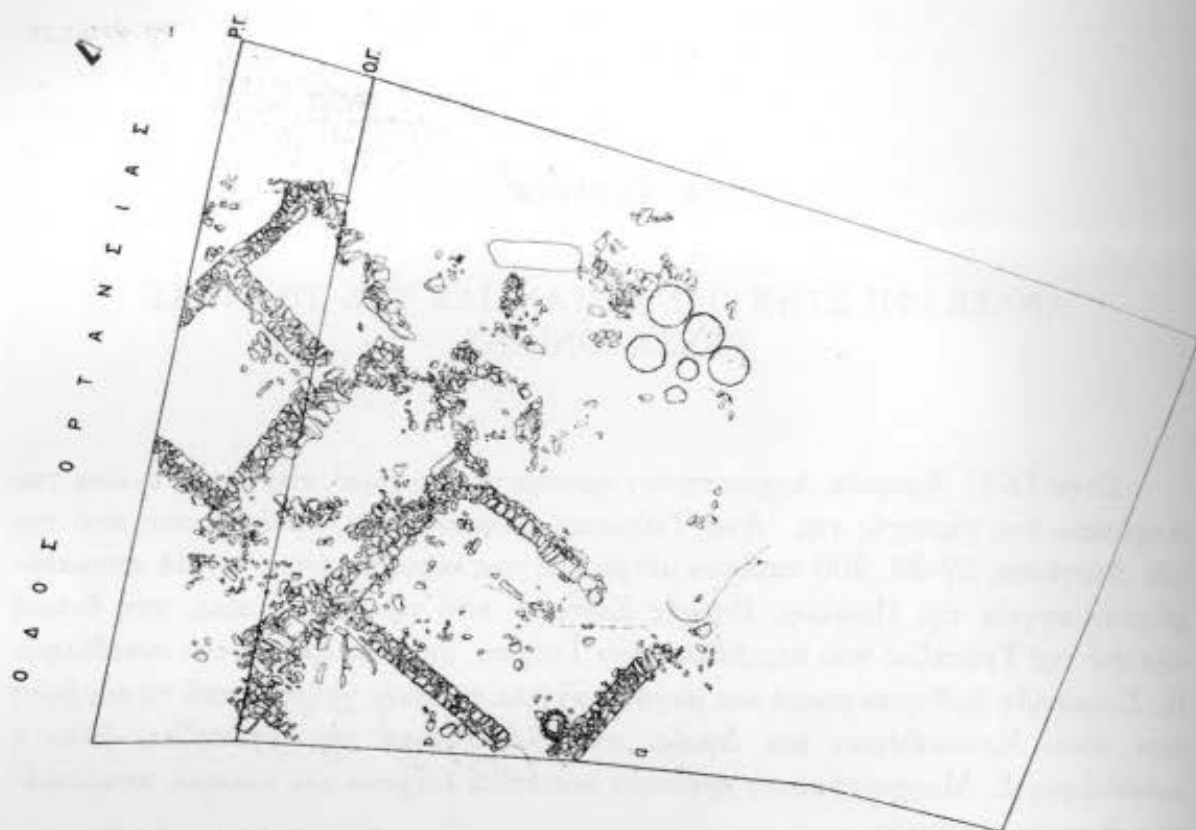
Το οικόπεδο της οδού Ορτανσίας 6 βρίσκεται στο ακραίο ΒΔ σημείο της Τράπεζας που περιβάλλει ΒΔ και Ν το αρχαιότερο οικιστικό πλέγμα της προϊστορικής Τούμπας (Σχ. 1, Εικ. 1).

Στα βαθύτερα σημεία των αρχαιολογικών τομών, ανάμεσα στα 3 και 4 μέτρα από την επιφάνεια του σημερινού δρόμου, συγκεντρώθηκε σποραδικό υλικό πάνω στο φυσικό έδαφος, που χρονολογείται τυπολογικά στα προϊστορικά χρόνια. Πρόκειται κυρίως για όστρακα διαφόρων κατηγοριών κεραμικής, όπως εγχάρακτης, μινύειας, μυκηναϊκής, γεωμετρικής και άλλων τοπικής, επί το πλείστον, τεχνικής. Βρέθηκαν αρκετές παραλλαγές της λαβής «wish bone», οι οποίες ανήκουν σε μακεδονικούς τύπους διαφόρων χρονικών στιγμών της Εποχής Χαλκού.

1. Πρβ. Αρχείο ΙΣΤ' Εφορείας Αρχαιοτήτων.

2. Πρβ. τα στοιχεία που παραθέτουν οι Γ. Χουρμουζιάδης, Σ. Ανδρέου και Κ. Κωτσάκης στα Πρακτικά της ίδιας Αρχαιολογικής Συνάντησης.

3. Πρβ. Σ. Πελεκίδη, BCH 45, 1921, Chron. 541. Κ. Α. Ρωμαίου, Μακεδονικά 1, 1940, 3 κ.ε.

Σχ. 1. Τούμπα Θεσσαλονίκης, οδός Ορτανσίας. Οικοδομικά λείψανα.

Ίσως τα ευρήματα αυτά προέρχονται κατά ένα μέρος από το Λοφίσκο της Τούμπας. Δεν αποκλείεται όμως η κατοπινή ανθρώπινη παρουσία στο χώρο του οικοπέδου να εξάντλησε κάποια πιθανά υπολείμματα της Μέσης και Ύστερης Εποχής Χαλκού και ιδιαίτερα της Πρώιμης Εποχής Σιδήρου, που πιθανόν εκτεινόταν από τις χαμηλές υπώρειες της Τούμπας, μέχρι τη νότια πλευρά του οικοπέδου. Σε τέτοια περίπτωση, ένα μέρος της διαμόρφωσης στο φυσικό έδαφος με λάκκους και πασσαλότρυπες, καθώς και ορισμένα διάσπαρτα πλινθόκτιστα υπολείμματα ίσως ανήκουν σε αυτά τα στάδια ανάπτυξης του αρχαίου οικισμού, με περισσότερες πιθανότητες την Πρώιμη Εποχή Σιδήρου.

Η πρώτη οικοδομική φάση, για την οποία μπορούμε να μιλήσουμε με περισσότερα δεδομένα, χρονολογείται στην αρχαϊκή περίοδο. Σώθηκαν θεμέλια από ξερολιθιά, με μικρές σχετικά πέτρες, σε διάταξη ελλειπτική και ορθογώνια, και ορισμένα τμήματα δαπέδου από λιωμένο πηλό. Παράλληλα, τα θραύσματα των πήλινων σκευών, που ήρθαν στο φως και ανήκουν σε τοπικές, κατά μεγάλο ποσοστό κατηγορίες, μυλόπετρες και τριπτήρες, υφαντικά βάρη, πιστοποιούν δραστηριότητες που γίνονταν στο εσωτερικό των κατοικιών.

Μια δεύτερη ωριμότερη αρχαϊκή φάση ακολουθεί. Άλλα τμήματα χωμάτινων δαπέδων, πλίνθων και θεμελίων με μικρές πέτρες, που φανερώνουν ελλειπτική και ορθογώνια κάτοψη, εντοπίστηκαν σε διάφορα σημεία, καθώς και τμήματα με λιθόστρωση και υπολείμματα πλακοστρωμένης «ρύμης» (Εικ. 2). Στα κινητά

ευρήματα της φάσης αυτής περιλαμβάνεται μεγάλος αριθμός δειγμάτων εγχώριας και επείσακτης από τον ελληνικό χώρο κεραμικής, για οικιακή κυρίως χρήση. Επίσης, πέτρινα εργαλεία διαφόρων ειδών και μεγεθών μαρτυρούν την επεξεργασία των καρπών σε ειδικούς χώρους, ενώ κάποιοι πυθμένες πιθαριών φυτεμένοι στο δάπεδο επιβεβαιώνουν την αποθήκευση. Εξάλλου, πήλινα εργαλεία υφαντουργίας μαρτυρούν άλλες ασχολίες των κατοίκων στους χώρους, που εξαιτίας της τμηματικότητας των αρχιτεκτονικών λειψάνων δεν μπορούμε να ορίσουμε με ακρίβεια.

Πάνω από το δάπεδο και τα θεμέλια των αρχαϊκών χρόνων ακουμπούσε στρώμα με ίχνη καύσης, που φανερώνει ότι φωτιά είχε καταστρέψει το εσωτερικό των κτισμάτων.

Τρίτη οικοδομική και χρονική φάση περιλαμβάνει τμήματα χωματινών δαπέδων και επιμελημένες τοιχοδομές, που ανήκουν σε οικήματα ορθογώνιου σχήματος κτισμένα με αργολιθοδομή. Η εγχώρια και η επείσακτη κορινθιακή και αττική κεραμική, που βρέθηκε, ανάγεται στον 5ο αιώνα π.Χ.

Επίσης, αποκαλύφθηκε στη θέση του ένας αέριος οξυπύθμενος αμφορέας (Εικ. 3). Άλλα ευρήματα αφορούσαν στις συνήθεις καθημερινές δραστηριότητες, όπως η αλιεία, η προετοιμασία της τροφής και της ένδυσης.

Μια μεταγενέστερη τέταρτη οικοδομική φάση επικάθεται πάνω στις προηγούμενες θεμελιώσεις. Σε μερικά μόνο σημεία συμπίπτει με τις κατευθύνσεις των παλαιότερων τοίχων. Η κεραμική που συνόδευε τη φάση αυτή ανήκε πάλι σε εγχώριες και επείσακτες κατηγορίες του τέλους του 5ου αιώνα π.Χ. Συμπληρώνουν τα ευρήματα σιδερένιες λεπίδες, καρφιά και άλλα εργαλεία, μυλόπετρες και τριπτήρες, ποικιλόσχημα υφαντικά βαρίδια, που προδίδουν διάφορες χρήσεις του εσωτερικού των κατοικιών. Επίσης, κάποιοι πλίνθοι και κονιάματα μαρτυρούν τη χρησιμοποίηση των υλικών αυτών στην τοιχοδομή.

Τέλος, στην πέμπτη, κάτω από το επιφανειακό έδαφος, οικοδομική φάση εξακριβώθηκαν σε αρκετά καλή κατάσταση τα λιθόκτιστα θεμέλια και τμήματα τοίχων δύο κτιρίων με τρεις εσωτερικούς χώρους το κάθε ένα (Εικ. 4). Σε ορισμένα σημεία, οι πλευρές συμπίπτουν με τοίχους της τέταρτης φάσης ή τα συμπληρώνουν ή κτίζονται κοντά (Εικ. 5). Τα δωμάτια που ξεχώρισαν είναι ορθογώνιου σχήματος, διαστάσεων $5,30 \times 3,20$ μ., με πάχος τοίχων $0,60-0,70$ μ. περίπου (Εικ. 6). Ανάμεσα στα δύο κτίσματα υπήρχε δρόμος με χώμα και μικρές πέτρες, πλάτους 2 ως 3 μ. Ένα λιθόστρωτο κατώφλι προβάλλει πάνω στον αρχαίο δρόμο.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας στην τελευταία αυτή οικοδομική φάση, αφαιρέθηκαν πολλές πέτρες, που προέρχονταν από πτώσεις των τοίχων και έχουμε την ένδειξη καταστροφής και εγκατάλειψης. Κάτω από τα γκρεμίσματα αποκαλύφθηκαν στη θέση τους στο εσωτερικό των δωματίων αριθμός μικρών αγγείων, τμήματα μεγάλων αγγείων και όστρακα διαφόρων, χαρακτηριστικών για τον 4ο αιώνα π.Χ., κατηγοριών εγχώριας και επείσακτης κεραμικής (Εικ. 7, 8).

Στο εσωτερικό των χώρων αποκαλύφθηκαν λουτήρες, ειδικά παρασκευασμένος χώρος όπου άλεθαν καρπούς, σιδερένια εργαλεία, μυλόπετρες και τριπτήρες, υφαντικά βάρη διαφόρων σχημάτων και μεγεθών, ενώ νομίσματα του Φιλίππου Β' και

του Μ. Αλεξάνδρου χρονολογούν την καταστροφή στο δεύτερο μισό του 4ου αιώνα π.Χ. Κονιάματα και πλίνθοι συμπληρώνουν τα τεχνικά δεδομένα των υλικών τοιχοδομίας των οικιών που ερευνήσαμε.

Αξιοσημείωτη λεπτομέρεια της καθημερινής ζωής της πέμπτης οικοδομικής φάσης αποτελεί η αποκάλυψη αποθηκευτικών χώρων για φύλαξη και συντήρηση προϊόντων διατροφής. Έξι οξυπύθμενοι μεγάλοι πίθοι στα ανατολικά του οικοπέδου έμειναν κατά ένα μεγάλο τμήμα τους, *in situ* (Εικ. 9). Τα πιθάρια περικλείονταν από μια σειρά διαχωριστικές πέτρες σε κυκλικό σχήμα (Εικ. 10), που πιθανότατα αποτελούσαν τη θεμελίωση κτίσματος που τα κάλυπτε και τα προφύλασσε από τις καιρικές συνθήκες. Έξω από την «αποθήκη» είχε λαξευτεί στο φυσικό ένας διπλός λάκκος για τα απορρίματα (Εικ. 10).

Σε όλα τα επίπεδα και τις επιχώσεις των οικοδομικών φάσεων συγκεντρώθηκε μεγάλος αριθμός οστών και θαλασσινών οστρέων, υπολείμματα τροφών και εστίες. Τα οστά προέρχονται από την κτηνοτροφική παραγωγή (αιγοπρόβατα, βοοειδή) και από ζώα και πτηνά κυνηγιού. Τα όστρεα, εξάλλου, διαφόρων ειδών αποτελούσαν βασικό μέρος της διατροφής των κατοίκων του οικισμού, όπως φανερώνει και ο λάκκος απορριμάτων, που βρέθηκε γεμάτος με θαλασσινά όστρεα.

Ο οικισμός, κατά συνέπεια, του οποίου τμήμα μόνο φανερώθηκε στο οικόπεδο της Ορτανσίας 6, είχε μια ομοιογένεια στην οικονομία, όλων των περιόδων ζωής του πολιτισμού. Κύριες ασχολίες των κατοίκων ήταν η αγροκαλλιέργεια, η κτηνοτροφία, το εμπόριο, η επεξεργασία της τροφής και η αποθήκευσή της, καθώς και η υφαντουργία με αργαλειό.

Από μια πρώτη διαλογή των ευρημάτων κεραμικής ενδεικτικά είναι τα εξής: α) τμήμα καθαραιδούς αγγείου, με λειασμένη επιφάνεια και επίχρισμα (Εικ. 11). β) Τμήμα χείλους, λαιμού και σώματος πιθαριού, με γραπτή διακόσμηση βυσσινί χρώματος (Εικ. 12). γ) Πρόχους (Εικ. 13). δ) Όστρακο μελανόμορφου αγγείου, με παράσταση Σάτυρου (Εικ. 14). ε) Μελαμβαφής κάνθαρος, ελλειπής στο χείλος και στις λαβές με εμπίεστη και χαρακτή διακόσμηση στο κέντρο εσωτερικά και εξωτερικά χαραγμένο στο σώμα το όνομα «ΑΔΙΣΤΑ ΚΥΡΒΑΣΙ» (Ηδίστη Κυρβασίου) (Εικ. 15).

Κατά τα φαινόμενα, η ΒΔ πλευρά της Τράπεζας αποτελούσε κύριο τομέα πολεοδομικού συγκροτήματος στα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια. Τα δωμάτια των οικημάτων με τις αλληπάλληλες οικοδομικές φάσεις, διαπιστώθηκε ότι ανήκαν σε χώρους εργαστηρίων παρασκευής τροφής και αποθηκευτικούς, ενσωματωμένους πιθανότατα στην κατοικία.

Ακολουθώντας τις οικοδομικές φάσεις, μπορούμε να έχουμε τις ενδείξεις κάποιων αλλαγών στην αρχιτεκτονική της περιοχής από το 10ο στον 4ο αιώνα π.Χ. Πλινθόκτιστα κτίσματα, θεμελιώσεις καλυβών με λιθάρια σε ελλειπτική ή ορθογώνια διάταξη, επιμελημένες κατασκευές παραλληλόγραμμων οικημάτων με αργολιθοδομή, βρίσκονται σε μια σχεδόν αδιάταρακτη διαδοχή.

Επίσης, μπορούμε να παρατηρήσουμε τρόπους για τη στερεότητα των τοίχων, που επιτεύχθηκαν με πλατύτερα θεμέλια ή ενδιάμεσους μεγαλύτερους λίθους,

επιδιορθώσεις, συμπληρώσεις, μετατροπές στα ίδια οικοδομήματα, που συνέβηκαν κατά διαστήματα στη διάρκεια ζωής του πολισματος.

Η θέση του πολισματος, σε υψόμετρο 50 περίπου μέτρων, με χείμαρρο νερού να κατευθύνεται από ανατολικά προς δυτικά στους πρόποδες του φυσικού εξάρματος, όπου βρίσκεται η Τράπεζα και η Τούμπα, και με τη θάλασσα, που απείχε λιγότερο του χιλιομέτρου, εξυπηρετούσε αφενός τον έλεγχο της γύρω περιοχής και αφετέρου την οργάνωση της κοινότητας.

Τα νέα στοιχεία που προκύπτουν από την αρχαιολογική έρευνα στο οικόπεδο της οδού Ορτανσίας 6, σε συνδυασμό με εκείνα που υπάρχουν από παλαιότερες έρευνες⁴ και από το παρακείμενο νεκροταφείο, μας πληροφορούν, ανάμεσα σε άλλα σημαντικά, για την ύπαρξη ενός πολισματος της εποχής που ιδρύθηκε η Θεσσαλονίκη και για την αλλεπάλληλη διαμόρφωση και οργάνωση του χώρου στην Τράπεζα της Τούμπας στα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια.

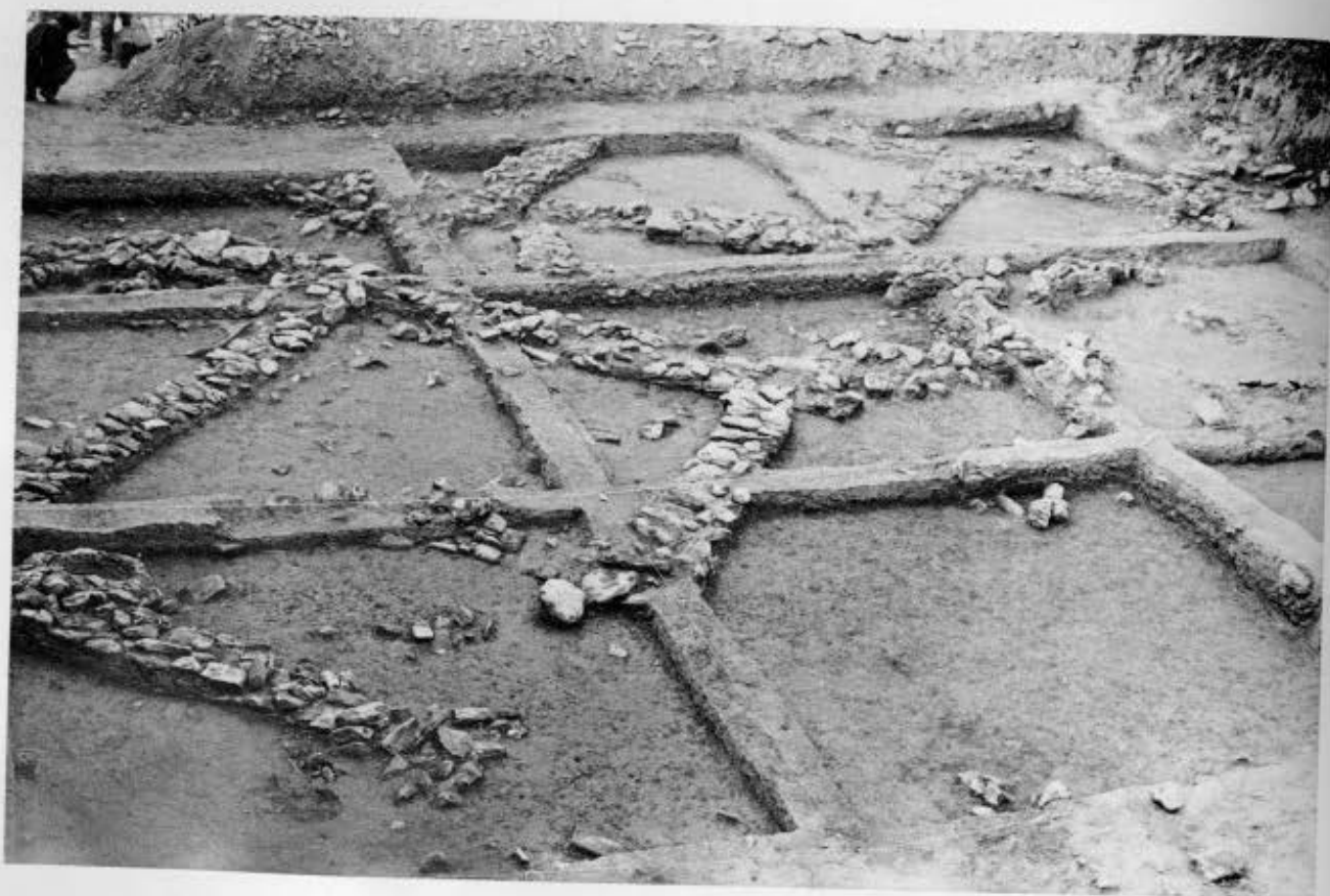
Θεσσαλονίκη,
Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων

Κώστας Σουέρεφ

4. Πρβ. Σ. Πελεκίδη ό.π. και Κ. Α. Ρωμαίο ό.π. Επίσης L. Rey, BCH 1917-19, 101-107 και W. Heurtley, Prehistoric Macedonia, XXIII και 225. X. I. Μακαρόνας, Μακεδονικά 2, 1941-52, 604. D. H. French, Index of Prehistoric sites in Central Macedonia (1963) 13, 59 και I. Βοκοπούλου, Θεσσαλονίκη, από τα προϊστορικά μέχρι τα χριστιανικά χρόνια (1986) 15-17. Γ. Χουρμουζιάδη, Θεσσαλονίκη 2.300 χρόνια (1986) 15-26.

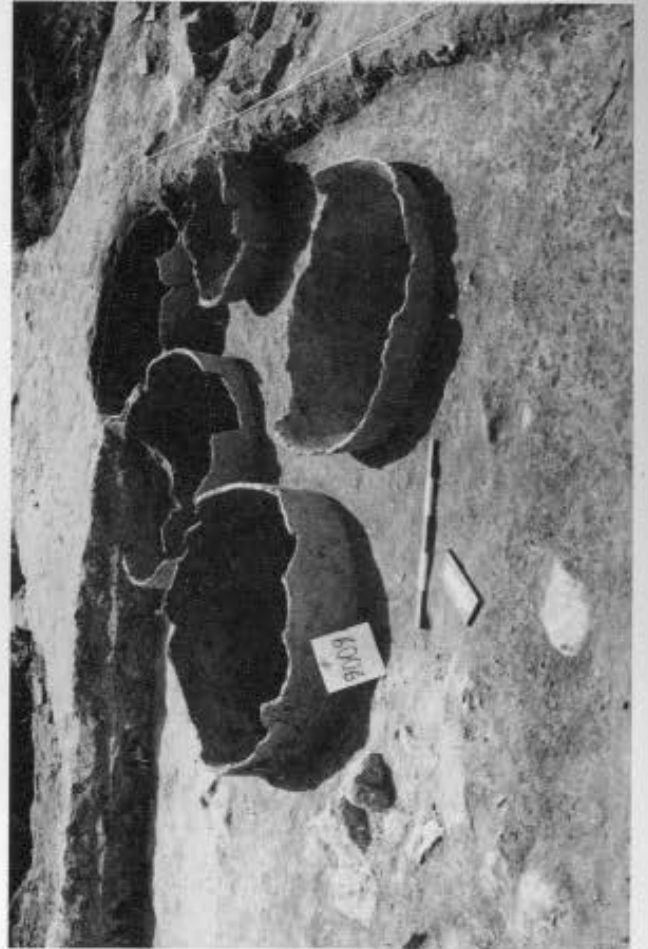

1. Γενική άποψη της τράπεζας στην Άνω Τούμπα. 2. Τμήματα λιθόστρωσης της αρχαϊκής φάσης.

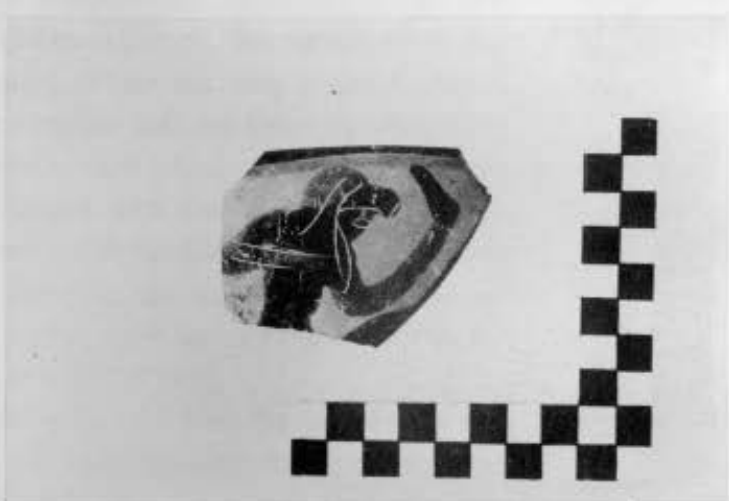
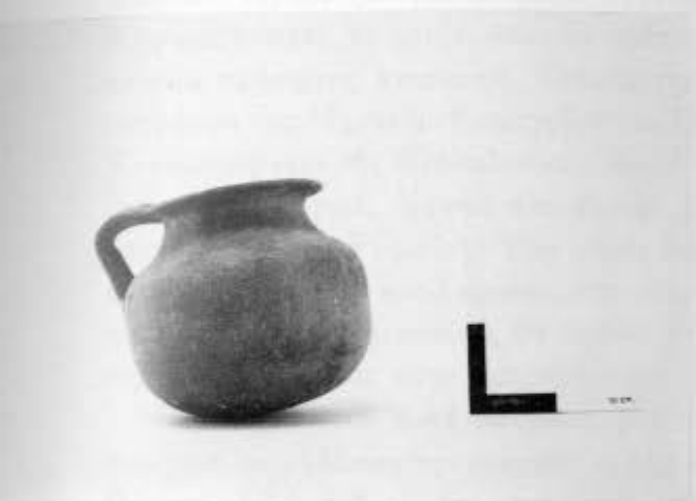

5. 'Αποψη τμημάτων δύο κτιρίων. 6. 'Αποψη δωματίων της πέμπτης φάσης.

7, 8. Μικρά αγγεία και όστρακα 4ου αι. π.Χ. in situ. 9. Οξυπίθμενοι πίθοι στα ανατολικά του οικοπέδου. 10. Άποψη

11. Τμήμα καθαροειδούς αγγείου. 12. Τμήμα γραπτού πιθαριού. 13. Πρόχους. 14. Μελανόμορφο όστρακο.
15. Ενεπίγραφος κάρυκος.